

РЕЦЕНЗІЯ

завідувача наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1
НАВС Вознюка Андрія Андрійовича, доктора юридичних наук,
професора на дисертацію Максименка Артема Сергійовича
«Повідомлення особі про підозру як інститут кримінального
процесуального права»

Актуальність теми дослідження. Актуальність обраної автором теми не викликає сумнівів, адже повідомлення особі про підозру посідає особливе місце в структурі етапів досудового розслідування, оскільки воно є початковим моментом притягнення особи до кримінальної відповідальності та визначає подальше спрямування кримінального провадження. Кількість кримінальних правопорушень 2021 року, у процесі провадження за якими особі повідомлено про підозру, становила 167 098, що менше, ніж попереднього року, на 2,7 % (2018 року: +24,5 %; 2019 року: -3,3 %; 2020 року: -10,5 %). Проте частка діянь, за якими особі було повідомлено про підозру, серед загальної кількості посягань, облікованих протягом аналізованого періоду, збільшилася до 46,3 % (2018 року: 37,9 %; 2019 року: 39,4 %; 2020 року: 38,7 %).

Також актуальність наукового дослідження інституту повідомлення про підозру засвідчують і дані статистичної звітності, згідно з якими впродовж останніх років спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості поданих скарг на повідомлення про підозру (2020 року – 226, 2021 року у Єдиному державному реєстрі судових рішень розміщено 351 ухвалу стосовно оскарження повідомлення про підозру (п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України)).

Вагомий внесок у розробку цієї проблеми зроблено в наукових працях Ю. І. Азарова, Ю. П. Аленіна, С. А. Альперта, О. В. Батюка, О. В. Бауліна, Г. П. Власової, В. І. Галагана, Ю. М. Грошевого, А. Я. Дубинського, В. С. Зеленецького, Ю. А. Іванова, О. В. Калиновського, Л. М. Карнеєвої, О. В. Капліної, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, О. С. Мазур, В. Т. Малярєнка, А. В. Молдована, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, О. І. Наливайка, В. Т. Нора, М. Я. Никоненка, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького, М. М. Почтового, Г. І. Процько, І. В. Рогатюка, В. В. Рожнової, С. В. Слінька, М. С. Строговича, О. С. Тарасенка, О. Ю. Татарова, В. М. Тертишника, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, С. С. Чернявського, В. П. Шибіка, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, В. М. Юрчишина та ін., становлять науковий інтерес суто у контексті

порівняльного правознавства, оскільки проводились переважно в період чинності КПК України 1960 року.

В умовах реалізації чинного КПК України аспекти охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, застосування до підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження на рівні дисертаційних робіт і монографічних праць розглядали: А. Е. Руденко, А. І. Палюх, М. А. Макаров, В. І. Фаринник та ін.

На дисертаційному рівні безпосередньо питанню повідомлення про підозру присвячено дослідження: О. В. Фараон, С. Г. Кримчука, В. В. Лаврової, О. М. Атаманова. Також деякі аспекти повідомлення про підозру, зокрема щодо оскарження такого повідомлення, були предметом наукового пошуку І. І. Холондовича, а проблеми повідомлення про підозру щодо окремої категорії осіб розглянуто в дисертаційній роботі Х. М. Танривердієва.

Попри високий рівень наукової розробленості питань, пов'язаних із повідомленням особі про підозру, до цього часу не сформовано єдиного підходу до визначення поняття та сутності повідомлення особі про підозру, чітко не окреслено єдиний процесуальний механізм такого повідомлення, зокрема щодо окремої категорії осіб та осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, зокрема, з огляду на практику ЄСПЛ, а також увагу не спрямовано на можливі зловживання підозрюваним своїми правами з позицій концепції зловживання правами в кримінальному провадженні, наслідки скасування повідомлення особі про підозру й здійснення такого повідомлення в умовах воєнного стану.

Отже, системного вивчення й переосмислення потребують повідомлення особі про підозру, гарантії забезпечення прав підозрюваного, зокрема під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Крім того, проблемні питання інституту повідомлення особі про підозру та практики його реалізації в кримінальному процесі України в контексті нового кримінально-процесуального законодавства ще не були предметом комплексного дисертаційного дослідження.

Викладене й свідчить про високий рівень актуальності дисертаційного дослідження А. С. Максименка

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. У результаті вивчення та аналізу наукової праці А. С. Максименка можна констатувати, що він керується, враховує та виконує встановлені вимоги та рекомендації, які пред'являються до виконання дисертацій, використовує обрані методи та методики дослідження, пов'язуючи основні положення наукової роботи з

напрацьованим теоретичним, нормативно-правовим та емпіричним матеріалом, аналізом адміністративного законодавства, використовуючи досягнення інших юридичних та суміжних наук.

Ознайомлення з дисертацією та публікаціями здобувача свідчить про його достатню наукову компетентність, здатність творчого визначення наукових завдань у галузі кримінального процесуального права та самостійного розв'язання їх з напрацюванням конкретних теоретичних і практичних пропозицій.

Метою дослідження є розроблення та обґрунтування положень теоретичного і практичного спрямування, пов'язаних із визначенням інституту повідомлення про підозру в кримінальному провадженні, і на цій підставі формулювання науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій з удосконалення кримінального процесуального законодавства й практики його застосування в контексті предмета дослідження.

Для досягнення поставленої мети автором правильно визначено **наукові завдання**, зокрема: висвітлити генезу інституту повідомлення про підозру в кримінальному провадженні; з'ясувати стан наукових досліджень проблем повідомлення про підозру на сучасному етапі; схарактеризувати законодавче забезпечення інституту повідомлення про підозру та практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ); проаналізувати підстави здійснення повідомлення про підозру; визначити процесуальний порядок підготовки та вручення письмового повідомлення про підозру; розробити пропозиції з удосконалення правового регулювання оскарження повідомлення про підозру в кримінальному провадженні; виокремити особливості повідомлення про підозру щодо окремої категорії осіб; запропонувати шляхи вдосконалення повідомлення про підозру особам, які переховуються від органу досудового розслідування; окреслити комплекс засобів, що забезпечуватимуть процесуальний порядок повідомлення про підозру неповнолітнім, іноземцям й особам, які не володіють державною мовою.

Як вбачається, поставлені дисертантом завдання виконано на високому науковому рівні та обґрунтовано відносно них відповідні висновки.

Об'єкт і предмет дослідження визначені правильно, а саме: **об'єктом дослідження** є суспільні відносини, що складаються у сфері кримінальної процесуальної діяльності в разі повідомлення про підозру; **предметом дослідження** є повідомлення особі про підозру як інститут кримінального процесуального права.

Дисертант застосував прийнятну методологічну базу наукового пошуку. **Методи дослідження** обрано з урахуванням поставленої мети й

задач, об'єкта та предмета дослідження.

Висновки до роботи належним чином аргументовані у спосіб критичного аналізу чинного кримінального процесуального законодавства, а також позиціями вчених з відповідного питання і узагальненнями дисертанта.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 11 червня 2020 року № 454); Пріоритетних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Під час підготовки дисертації використано систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора, МВС України, Національної поліції України, Державної судової адміністрації України за 2015–2021 роки, а також матеріали практики Конституційного Суду України, Верховного Суду, ЄСПЛ; результати вивчення 115 кримінальних проваджень за цей період; зведені дані анкетування 148 слідчих Національної поліції України, 78 прокурорів, 57 адвокатів, 25 суддів з м. Вінниці, Дніпра, Житомира, Львова, Києва, Харкова та Хмельницького. Під час вивчення матеріалів практики і визначення ключових аспектів обраної проблеми використано слідчу, прокурорську, суддівську й адвокатську практику, а також особистий досвід роботи автора в практичних підрозділах органів досудового розслідування.

На основі проведеного дослідження автором обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема, *вперше*: доведено, що правовий зміст повідомлення особі про підозру слід розглядати в широкому значенні як процесуальний інститут, у вузькому – процесуальну дію, у матеріальному – процесуальний документ, складений відповідно до вимог КПК України, у процесуальному – сукупність процесуальних дій; сформульовано кримінальну процесуальну модель механізму повідомлення особі про підозру на підставі практики ЄСПЛ; запропоновано процесуальний алгоритм повідомлення особі про підозру, що охоплює визначені дії

слідчого/прокурора на кожному з етапів: перший – збирання доказів; встановлення обставин, які підлягають доказуванню, і причетності особи до вчинення кримінального правопорушення; другий – безпосереднє формування підозри на підставі отриманої інформації, що передбачає фактичну («достатність доказів») і юридичну («вчинення кримінального правопорушення певною особою») складові; третій – формалізація підозри, її процесуальне оформлення; четвертий – роз'яснення прав підозрюваному; п'ятий – подальша перевірка підозри; обґрунтовано, що процесуальні обов'язки до осіб, щодо яких здійснюють особливий порядок кримінального провадження, яких підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, не можуть застосовувати окремо від неізоляційного запобіжного заходу (особистого зобов'язання, особистої поруки чи застави), оскільки саме дотримання таких обов'язків є сутнісним компонентом нормативного змісту відповідного запобіжного заходу.

Водночас ряд положень удосконалено автором, зокрема: визначення поняття повідомлення про підозру як процесуальної дії, що полягає у висуненні прокурором або слідчим чи дізнавачем за погодженням із прокурором припущення на підставі наявних доказів у кримінальному провадженні щодо вчинення особою кримінального правопорушення, що складають у письмовій формі та вручають особі з дотриманням визначеної процедури, і це зумовлює набуття нею процесуального статусу підозрюваного (доповнення ч. 1 ст. 3 КПК України пунктом 13-1) та ін.

І хоча зазначені вище позиції автора не беззаперечні, оскільки деякі потребують уточнення або подальшої розробки, про що буде вказано, вони мають право на існування й спонукають до наукової дискусії.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують в тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, до кінця не розробленими в науці і перспективними для дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати дослідження впроваджено та може бути використано у:

правозастосовній діяльності – для надання методичних рекомендацій практичним працівникам з питань процесуального порядку здійснення повідомлення про підозру (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 20 січня 2022 року);

науково-дослідній роботі – для подальшого розроблення, опрацювання та вирішення проблемних питань, пов'язаних зі здійсненням повідомлення про підозру й оскарженням повідомлення слідчого, прокурора про підозру (акт Національної академії внутрішніх справ від 14 квітня 2022 року);

освітньому процесі – під час підготовки робочих програм, методичних матеріалів і викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Особливі порядки кримінального провадження», а також укладання підручників і навчальних посібників (акт Національної академії внутрішніх справ від 21 грудня 2021 року).

Результати дисертації пройшли апробацію на високому науковому рівні, що змістовно та структурно відображається в бібліографічному описі відповідних публікацій автора. Ключові положення дисертації, висновки й рекомендації оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а також у виданнях, включених Міністерством освіти і науки України до переліку наукових фахових з юридичних наук, та науково періодичних виданнях інших держав.

Науковий інтерес становлять, насамперед, положення праці, в яких дисертантом:

1. Встановлено, що деякі проблеми правозастосування інституту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень розглядали на рівні дисертаційних досліджень, у монографіях, підручниках, посібниках, навчально-методичних виданнях, низці наукових статей та інших публікаціях, однак зазначені праці не охоплюють повного комплексу питань належного здійснення повідомлення особі про підозру в контексті сучасних правових реалій та особливостей правозастосування.

2. Аргументовано, що хибною є думка, згідно з якою в нинішньому КПК України «підозра» – це лише процесуальна дія, яка дає змогу зрозуміти підозрюваному, що стосовно нього проводять досудове розслідування, до нього є претензії в слідчого (дознавача) та прокурора, а в разі знайдення додаткових доказів винуватості, йому може бути винесено обвинувачення, оскільки в кримінальному процесуальному законі йдеться саме про «обґрунтовану підозру».

3. Доведено, що випадки повідомлення про підозру, визначені у ст. 276 КПК України, слід вважати підставами повідомлення про підозру.

4. Встановлено, що порушення прав осіб, яких затримують за підозрою у вчиненні кримінальних правопорушень, є систематичними: затримання без законних підстав уповноваженою службовою особою (37 % опитаних адвокатів); порушення строків затримання (32 %); порушення права на захист (27 %); не проведення реєстрації затримання (22 %); затримання без складання протоколу про затримання (19 %); неповідомлення про затримання близьких родичів і членів сім'ї затриманого (15 %); застосування до затриманого тортур, фізичного та психологічного тиску (14 %); неповідомлення підозрюваному підстав затримання (8 %).

5. Досліджено законодавство України й міжнародні документи щодо правового статусу підозрюваних неповнолітніх, іноземців та осіб, які не володіють державною мовою. З'ясовано, що правовий статус цієї категорії осіб у кримінальному процесуальному законодавстві України ґрунтується на міжнародно-правових актах, що ратифіковані Україною, і національному законодавстві України, починаючи з Конституції, законів та інших нормативно-правових актів, дотримання яких є обов'язковою умовою здійснення кримінального провадження за їх участю. Сформульовано перелік основних елементів структури правового статусу неповнолітніх підозрюваних, описано їх вікові характеристики.

Ці та інші позиції автора свідчать про теоретичну й практичну цінність дисертації та дають підстави для позитивної оцінки наукової праці А. С. Максименка.

Позитивна оцінка рецензованої роботи в цілому та її окремих положень не виключає можливості і необхідності висловити окремі **зауваження** щодо позицій Максименка Артема Сергійовича, **що потребують додаткової аргументації та звернути увагу на окремі положення**, що дають можливість вступити в дискусію з автором:

1. У підрозділі 1.1. автор, досліджуючи питання генези інституту повідомлення про підозру в кримінальному провадженні, розподіляє на 6 періодів, починаючи з VII–VI ст. до н. е. Автору необхідно було використати єдиний підхід, описуючи усі періоди розвитку інституту повідомлення про підозру, зокрема, характеризуючи особливості розвитку інституту повідомлення про підозру в перших 4 періодах, автор досить детально описує окремі елементи його становлення та досліджує міжнародний досвід, що вплинув на його формування в сучасній Україні, при цьому, автором, приділена замало уваги особливостям п'ятого (з 1990-го до 2012 року) та шостому періоду (з 2013 по т.ч.), а також доцільно було б зазначити про міжнародний досвід цих періодів становлення, що свідчило б про уніфікований підхід в дослідженні різних періодів.

2. На с. 21 дисертації автор зазначає, що емпіричну базу дослідження склали у тому числі систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора, МВС України, Національної поліції України, Державної судової адміністрації України за 2015–2021 роки. В той же час, зміст дисертації свідчить про використання статистичних матеріалів за 2018-2021 роки, а подекуди за період 2020-2021 років, зокрема: «...впродовж останніх років спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості поданих скарг на повідомлення про підозру (2020 року – 226, 2021 року у Єдиному державному реєстрі судових рішень розміщено 351 ухвалу

стосовно оскарження повідомлення про підозру...». Викладене не дає можливості оцінити ступінь використання автором порівняльного методу дослідження (в середньостроковій перспективі), про який він вказує на с. 20 дисертації.

3. Виходячи з мети дослідження (с. 19) автор ставить перед собою завдання «запропонувати шляхи вдосконалення повідомлення про підозру особам, які переховуються від органу досудового розслідування». Водночас, виходячи з результатів дослідження, питання повідомлення про підозру особам, які переховуються від органу досудового розслідування (підрозділ 3.2.), автором запропоновано внесення ряду змін, зокрема, до КПК України. Поряд з цим дискусійним лишається питання достатності запропонованих змін для вдосконалення повідомлення про підозру особам, які переховуються від органу досудового розслідування.

Зроблені зауваження і побажання у переважній більшості стосуються дискусійних питань, не впливають на належний науковий рівень дисертації, не піддають сумніву основні наукові результати, отримані здобувачем, і лише підтверджують складність і злободенність досліджуваної проблематики.

Загальний висновок. Загалом, слід підкреслити, що висловлені позитивні аспекти, що стосуються високого наукового обґрунтування актуальності, досягнення всіх поставлених цілей і наукових задач, обґрунтування теоретико-правових і прикладних висновків переважають перераховані вище дискусійні питання, що лише підтверджують актуальність даного дисертаційного дослідження.

На підставі викладеного вважаю, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів, а також за кількістю та обсягом публікацій, робота Максименка Артема Сергійовича на тему «Повідомлення особі про підозру як інститут кримінального процесуального права», відповідає вимогам, що висуваються до такого виду робіт, а її автор заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» за результатами публічного захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

**Рецензент –
завідувач наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності
ННІ № 1 НАВС
доктор юридичних наук, професор**

Андрій ВОЗНЮК